

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	21.05.2019
Received / Makale Geliş	17.01.2019	Published / Yayınlanma	22.05.2019

ESKİ TÜRKÇEDEN ÇAĞATAY TÜRKÇESİNE ANLAM DEĞİŞMESİNE UĞRAMIŞ BAZI KELİMELER¹

SOME MEANING OF CHANGING WORDS FROM OLD TURKISH TO CHAGATAI TURKISH

Öğretim Görevlisi Onur KURUKAYA

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü,
Kars / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-5133-3479

ÖZET

Anlam biliminin en önemli konularından birisi anlam değişimleridir. Dünya üzerindeki dillerin neredeyse tamamında kelimeler tarihsel süreç içinde anlam değişimine uğramıştır. Bu değişimlerin birçok sebebi vardır. Zaman, mekân, kültür gibi sebepler en başta gelmektedir. Türkçe de bu değişimi yaşayan dillerden biridir. Türkler tarih boyunca birçok coğrafya ve inançla tanışmış, bunun sonucunda da kültürel olarak birçok değişim yaşamışlardır. Bu değişimin en büyük etkilerini Türkçede görmek mümkündür. Komşu olduğu ve ilişkide bulunduğu diğer dilleri etkileyen ve bu dillerden etkilenen Türkçe, tarihi boyunca birçok değişim yaşamıştır. Bu değişimlerin ilki ses ve şekil düzeyindedir. İkincisi ise anlam düzeyinde. Anlam olarak her ne kadar çok köklü değişimler yaşamamış olsa da değişen ihtiyaçlar dolayısıyla kelimelere yeni anlamlar yüklemeyi başarmıştır. Artık kullanılmayan anlamları ise bünyesinden çıkarabilmiştir. Köktürkçeden başlayarak Çağatay Türkçesine kadar olan dönemde her ne kadar çok büyük ses, şekil ve anlam değişimleri görülme de yine de bazı değişimlere şahit olmaktadır. Bu makalede bu anlam değişimlerinin neler olduğu ve sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köktürkçe, Çağatay Türkçesi, Anlam bilimi, Anlam Değişimleri, Dil bilimi.

ABSTRACT

One of the most important issues of semantics is semantic changes. In almost all languages in the world, words have undergone semantic changes in historical process. There are a lot of reasons for these changes. The reasons such as time, place and culture have been in the lead. Turkish is one of the languages which has this change. Turks have met many geography and faith throughout history. Consequently, they have experienced many cultural changes. It is possible to see the biggest effects of this change in Turkish. Turkish which not only effects its other neighbouring languages and the ones which are in contact with it but also are affected by them has undergone lots of changes throughout its history. The first of these changes is in sound and shape level and the second one is in semantic level. Although Turkish has not undergone many radical changes semantically, it has succeeded in attributing new meanings to words because of the changing needs. It was able to get disused meanings out of its structure. Even if very big changes in sound, shape and meaning were not seen in the period that was from Kökturkish to Chagatai language, some changes have been witnessed. In this article, what these semantic changes are and their reasons will be emphasized.

Key Words: Kökturkish, Chagatai language, Semantics, Semantic Changes, Linguistics.

1. GİRİŞ

Dil sürekli değişen bir kavramdır. Bu değişim sayesinde bulunduğu zamana ve mekâna uyum sağlar. Tanışılan yeni kültürler, geçim kaynakları, inançlar dilin değişmesine neden olabilir. Dildeki değişiklikler çoğunlukla ses ve kelime düzeyinde olmaktadır. Ses düzeyindeki değişimler ses olayları olarak adlandırılır. Kelime düzeyindeki değişiklikler ise daha çok anlam değişimleri, kelime ölümleri, kelime türetmeleri gibi alt başlıklara sahiptir.

¹ Bu makale Atatürk Üniversitesinde Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN danışmanlığında hazırlanan “Eski Türkçeden Çağatay Türkçesine Anlam Olayları” isimli doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anlam bilimi dili anlam açısından inceleyen bilimdir. Kelimelerin tarihsel süreç içinde yaşadıkları anlam değişimleri anlam biliminin ilgilendiği bir konudur. Anlam değişiminin ne olduğu ve sebepleri hakkında birçok görüş vardır. Anlam değişimini ‘anamlı dil birimlerinin içerik düzlemlerinde ortaya çıkan değişiklik’ (Vardar, 2002: 22) olarak tanımlayan Berke Vardar, anlam değişikliklerini *tarihsel, dilbilimsel, toplumbilimsel, ruhbilimsel* nedenlere dayandırır. Vardar’a göre *tarihsel neden*, bilimlerde, kurumlarda ve törelerde görülen değişimlerin nesnelere değiştirerek dil dizgesini dolaylı olarak değiştirmesidir; *dilbilimsel neden*, bulaşma, yakıştırma ya da yerlileştirme vb. olayların eşadlı çatışmasına yol açmasıdır; *toplumbilimsel neden*, sözcüğün toplumsal katmanlar arasındaki geçişinde yaşadığı anlamsal değişikliklerdir; *ruhbilimsel neden* ise anlatımlılığı artırma çabalarıdır (Vardar, 2002: 21).

Anlam değişiminin tanımını “*Dil birimlerinin, dillerin sosyal uzlaşılara dayalı saymaca (symbolic) ve öğretilmeli (metaphoric), iki ve çok katmanlı göstergelerindeki değer (semiotic value)*” (Karaağaç, 2013: 139) olarak yapan Karaağaç’a göre anlam değişiminin nedenleri “*yer, zaman, eksik öğrenme*”dir. Anlam değişimi de “*benzerlik ilişkisine dayalı öğretilmeli anlam, komşuluk ilişkisine dayalı öğretilmeli anlam, kültürel ve kurgusal bir ilişkiye dayalı öğretilmeli anlam*” (Karaağaç, 2013: 140-145) yollarıyla olur.

Korkmaz’a göre anlam değişiminin tanımı şu şekildedir:

“Bir kelimenin gösterdiği anlamdan az veya çok uzaklaşarak yeni bir anlam kazanması olayı. Olay, geniş kapsamlı olarak anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi gibi değişim olaylarını da içine alabilirse de, asıl bir anlamdan başka bir anlama geçiş, yani bir kavramdan başka bir kavrama geçişle ilgili anlam değişimlerini içine almaktadır” (Korkmaz, 1992: 10).

Guiraud anlam değişimleriyle ilgili şu ifadeleri kullanır:

“Anlam değişir: Çünkü mantıksal ya da anlatımsal amaçlarla bir kavrama bilinçli olarak bir ad verilir; nesnelere adlandırılır. Anlam değişir: Çünkü çağrışımlardan biri ikincildir (bağlamsal anlam, anlatımsal anlam, toplumsal değer) ve yavaş yavaş temel anlama doğru kayarak onun yerini alır; anlam evrim geçirir.” (Guiraud, 1999: 67).

Ardından Guiraud anlam değişimlerinin sebeplerini şu şekilde sıralar:

Mantıksal Adlandırma², Anlatımsal Adlandırma³, Bilinçaltındaki Coşkusal Güç⁴, Tabular ve Örtmeceler⁵, Konuşmada Tutumluluk⁶, Bildirişimde Açık Seçiklik-Eşadlı Çatışmaları⁷, Ses Aşınması⁸ (Guiraud, 1999: 68-78).

Aksan’a göre anlam değişimlerinin tanımı “*Bir göstergenin başlangıçta dile getirdiği kavramda bir daralma, bir genişleme belirmesi ya da aynı sözcüğün bir zaman sonra başka bir kavramı anlatır duruma gelmesidir*” şeklindedir. Ayrıca kimi araştırmacılar tarafından gösteren (ya da gösterge) değişimi olarak da adlandırıldığını belirtir (Aksan, 2009: 88). Anlam değişimlerinin nedenlerine değinen Aksan duygu değerleri, toplumdaki değişimler, zaman, yabancı kökenli sözcüklerin dile girmesi gibi etkenlerden bahseder (Aksan, 2009: 89-93).

² Daha önce bir adı olmadığı ya da adı işlevini kötü yaptığı için bir nesne bir ad aldığı mantıksal adlandırma olayı ortaya çıkar (Guiraud 1999: 68).

³ Bir şeyi belli bir görünüşüyle yansıtmak amacıyla bir ad yaratıldığında ise anlatımsal adlandırma olayıyla karşılaşırız (Guiraud 1999: 68).

⁴ Anlatımsal yapımlar, anlam değişimlerinde duygusallığın tuttuğu önemli yeri ortaya koyarak anlamlandırmanın işlevsel incelemesini doğrular (Guiraud 1999: 71).

⁵ Birtakım kötü çağrışımlardan da toplumsal incelik gereği kaçınıldığını biliriz. Asılının evinde ipten söz edilmez. Ölen bir kimse için “merhum” ya da “rahmetli” denir. Örtmece diye adlandırılan bu gibi sözcükler her zaman ruhsal-çağrışımsal bir oluştaya dayanırlar; ama özel nitelikli bir oluşturu bu, çünkü bu durumda söz konusu olan, bir çağrışımı nedenli, kılmak değil, tam tersine onu ortadan kaldırmaktır. Tabuların kökeni başkadır. Burada söz konusu olan, yalnız bir çağrışım değildir, adın nesneye özdeş kılınmasıdır. (Guiraud 1999: 71-72).

⁶ En az çaba ilkesinin koşullandırdığı konuşmada tutumluluk anlam değişimlerinin bir başka kaynağıdır. Konuşurken bildirişim için gerekli olmayan her şeyi atarız. (Guiraud 1999: 73).

⁷ Bazen ses ve anlam evriminin rastlantıları, aynı bağlamda anlamları birbirine karışan biçimler yaratabilir. O zaman eşadlılar çatışması ve çarpışması olur. Bu durumda dil tepki göstererek sözcüklerden birini yenilemeye yönelir (Guiraud 1999: 75).

⁸ Guiraud’un verdiği Fransızca arı (è) sözcüğünün çok kısalması ve dilde belirginliğini yitirmesi sonucu başka bölgelerde başka şekillerde söyleneme başlamıştır. Bu sözcük abeille, avette, mouche a miel, mouche, mouchette gibi daha belirgin şekiller almıştır (Guiraud 1999: 76).

Necip Üçok ise anlam değişimlerinin sebeplerini ‘benzetmeye bağlı tedai, ihtilata bağlı tedai, duygu tedaisi, sentaksa ait tedai’ olarak dört sebebe dayandırmaktadır (Üçok, 2004: 100).

Anlam değişiminden bahseden bir başka araştırmacı ise Doğan Günay’dır. Günay’a göre anlam değişimleri bireysel, toplumsal, dilbilimsel, ruhbilimsel nedenlerle olabilir. Ayrıca dildeki yenileştirme çabaları ve zaman da anlam değişimlerinin nedenleri arasındadır (Günay, 2004: 200-202).

Türkçe, tarih boyunca birçok coğrafyada konuşulup yazılmıştır. Bunun sonucunda hem ses hem de kelime düzeyinde değişim kaçınılmazdır. Dildeki değişimin tek sebebi coğrafya değildir. Zaman geçtikçe dil üzerinde birçok değişiklik olmaktadır. Türkçe ilk yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları’ndan günümüze gelene kadar birçok değişim yaşamıştır. Bu değişimlerde ilk olarak ses değişiklikleri göze çarpmaktadır. Daha sonra çok yoğun olmasa da anlam değişimleri göze çarpmaktadır. Çağatay Türkçesi her ne kadar Eski Türkçeye mekân açısından bağımlı çok koparmamış olsa da anlam değişimlerinin yaşandığı tarihî bir dönemdir. Özbekçenin tarihî kısmı olarak değerlendirilen Çağatay Türkçesi; Müsterek Orta Asya Türkçesi, Doğu Türkçesi gibi adlandırmalara da sahiptir. İnceleme kısmında; Eski Türkçeden Çağatay Türkçesi dönemine kadar olan bazı kelimelerdeki anlam değişimleri incelenmiştir.

2. İNCELEME

2.1. Ahtar-

Sözcüğün hem çağdaş hem de tarihî lehçelerde yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz. Standart Türkiye Türkçesinde *aktar-* biçimindedir. Çağdaş lehçelerde ise YUyg. *ahtar-* (YUTS 6); Öz. *ağdär-* (ÖTS_M 23); SUyg. *derat-*; Tuv. *añdar-* (TuW 75); Hak. *añdar-* (HakRS 27); Alt. *añdar-~añar-* (AltRS 24); Yak. *ıatar-* (IACUTICA 286) (Ayazlı, 2016: 40) gibi biçimlerde bazı ses farklılıklarıyla varlığını sürdürmektedir. Clauson, sözcüğe ‘döndürmek’ anlamını vermiş, bu anlamının yanında ‘başka bir dilden kitabı çevirmek’ anlamının da olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 81). M. Erdal sözcüğün *ağtar-* şeklinde okunmasının daha doğru olacağını ifade eder (Erdal, 1991: 734). Gülensoy ise sözcüğün kökenini *ag-(i)t-ar-* şeklinde gösterir (Gülensoy, 2007: 61).

Türkçenin tarihî dönemlerinde sözcüğün anlam değişimine uğradığı tespit edilmiştir. Anlam ve ses bakımından şu şekilde bir gelişimi olduğu görülmektedir: Eski Uygur Türkçesinde *ahtar-*: ‘dönmek, çevrilmek, aktarmak’ (U II 4, 10); ‘çevirmek, tercüme etmek’ (U I 14, 7). Karahanlı Türkçesinde ve sonrasında ise genellikle sızıcılaşarak *ahtar-* biçimine dönüşür. Karahanlı Türkçesinde *ahtar-*: ‘aktarmak, döndürmek, yöneltmek’ (DLT I 219). Harezmi Türkçesinde *ahtar-*: ‘alt üst etmek, kazmak, aramak’ (NF 191/16). Kıpçak Türkçesinde *aktar-/ahtar-/ahtur-*: ‘döndürmek, baş aşağı getirmek’ (KTS 5/6). Çağatay Türkçesinde *ahtar-/aktar-*: ‘aramak, araştırmak’ (Seng. 32v.8; ZT T4a/7; CS 205). Çağatay Türkçesi döneminde ‘aramak, araştırmak’ anlamında kullanılan sözcüğün anlam değişmesine uğradığını söyleyebiliriz.

2.2. Boğsa-

Tarihî lehçelerde çok yaygın olarak kullanılan bir sözcük değildir. Clauson boxesuk sözcüğüyle arasında bir bağlantı olduğunu ifade eder (Clauson, 1972: 320). Sema Barutçu-Özönder kelimenin anlamını ‘dokunaklı, yanık bir sesle, boğuna boğuna ağlamak’ olarak verdikten sonra kökeni hakkında şu bilgileri vermektedir: *boğuz+a- > *boğza- > *boğsa- veya boğ-sa- “boğulur gibi olmak” → “boğulur gibi ses çıkarmak” → “boğuna boğuna ses çıkarmak” → “boğuna boğuna ağlamak” yoluyla *boğsa-* olmuş olmalı (Özönder, 1996: 109). Kaçalın ise sözcüğün kökenini *boğ-(u)ğ+sa-* biçiminde açıklayarak Moğolcadaki *buğsa-* biçimiyle karşılaştırır (Kaçalın, 2011: 912).

Sözcük Karahanlı ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde *boğsa-* biçiminde görülmektedir. Karahanlı Türkçesinde ‘bir işi kabul etmeyip kerhen yapmak’ (DLT III 284) anlamında kullanılırken, Çağatay Türkçesinde ‘ıstırap ile boğuna boğuna ağlamak’ (Seng. 130v.18), ‘aşığın firakatten dolayı ağlaması’ (AL 995) anlamlarında kullanılarak anlam değişmesine uğramıştır.

2.3. İçgin-

Standart Türkiye Türkçesinde rastlamadığımız bu sözcük Anadolu ağızlarında *ıçkın-* ‘şaşırtmak; kurtulmak’ (THADS 2009: 2455) biçiminde varlığını sürdürür. Sözcüğün anlamını ‘bir şeyin kaybolmasına izin vermek, bir şeyi ağızdan kaçırmak’ olarak veren Clauson, dönüşlü biçimde

olduğunu fakat kökeni hakkında bilgi olmadığını belirtir. Ayrıca Altayca ve Teleütçede *ıçkın-ıçkın-*, Sagaycada *ıskın-*, Hakasçada *ıshın-*, Tuvacada *ıshın-*, Kazakçada *ıçkın-* şekillerinde yaşadığını ifade eder (Clauson, 1972: 23). Erdal ise sözcüğün Eski Türkçede çok yaygın olarak kullanıldığını fakat kökeni ve türeyişi hakkında belirsizlik bulunduğunu söyler (Erdal, 1991: 601).

Sözcüğe ilk defa Köktürkçede rastlıyoruz. Köktürkçede *ıçgın-*: Kaybetmek (KT D 13, BK D 11). Daha sonraki dönemlerde küçük ses farklılıklarıyla varlığını devam ettirmiştir. Eski Uygur Türkçesinde *ıçgın-/ıçkın-/ıçkın-* şekillerinde ve *'dağılmak, kaybolmak, ufalmak'* (U III 88,79; Man. III 1711; TT VII 46 10) anlamında kullanılmıştır; Karahanlı Türkçesinde şekil olarak aynı fakat *'kaçırmak; kaybedilmek, yok olmak, elden gitmek, yakalanmak'* (DLT I 253; KB, 2350) anlamındadır; Harezmi Türkçesinde *ıçgın-/uçğun-/uçkın-* *'bırakmak, terk etmek'* (NF 76/8, 237-10) anlamındadır; Kıpçak Türkçesinde *ıçkın-* biçiminde yer alan sözcük *'kaçmak, sıvışmak'* (KTS 101) anlamındadır; Çağatay Türkçesinde ise yine *ıçkın-* şeklinde fakat *'hayrete düşmek'* (AL 293; Seng. 96v.8; LÇT 46) anlamında kullanılan sözcük anlam değişmesine uğramıştır.

2.4. Saçığ

Sözcüğün Standart Türkiye Türkçesinde *'gelinin başından aşağı saçılan çiçek, şeker, arpa, para vb. şeyler; düğün armağanı'* (THADS, 2009: 3508) gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Sözcüğün kansız kurban (libation) olduğunu belirten İnan, bu dinî terimin Türk boylarında müşterek olduğunu, Moğollarda da *saçu* şeklinde söylendiğini, kanlı kurbanlara *tayılğa/hayılğa* adlandırmasından esinlenerek saçıya da *saçılğa/çaçılğa* dendiğini ve her kavmin kendi emeğiyle kazandığı mübarek nimetlerden biri olduğunu söyler. Ayrıca göçebe kavimlerde süt, kımız, çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap; tüccar kavimlerde ise paranın saçı olarak sayıldığını belirtir (İnan, 1986: 100). İnan'a göre saçı; yabancı soya mensup olan bir kızın, kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban olarak kullanılan ayinin kalıntısıdır (İnan, 1986: 167). Tarihî dönemlerde oldukça yaygın olarak kullanılmış bir sözcüktür. Clauson, sözcüğün *saç-*'tan türediğini ve *'saçılma eylemi'* anlamında olduğunu, Kazakçada *şaşu*, Karakalpakçada *şaşuw* şeklinde olduğunu belirtmektedir (Clauson, 1972: 796). Erdal, sözcüğün anlamını *'teklif sunmak'* olarak verir. Ayrıca *saç-*'ın nesne ismi olduğunu da belirtir (Erdal 1991: 199). Standart Türkiye Türkçesinde saçı biçiminde yaşayan sözcük Gülensoy'a göre *'gelinin başından saçılan çiçek'* anlamındadır (Gülensoy, 2007: 710).

Bütün tarihî dönemlerde *saçığ/saçık* biçimlerinde kaydedilen sözcük, ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde *'teklif, adak'* (TT VII 39, 3) anlamında karşımıza çıkmaktadır. Harezmi Türkçesinde *'saçı, düğünlerde gelininin üzerinden atılan para vb. şeyler'* (HKT 3340) anlamında karşımıza çıkan sözcük, Çağatay Türkçesinde *'düğünde konukların içinde saçılan para'* (AL 1791); *'düğün zamanında damadın evinden gelinin evine gönderilen para ve mal'* (Seng. 225v.28) anlamında kullanılarak anlam değişmesine uğramıştır.

2.5. Sart

Sözcük Standart Türkiye Türkçesi ağızlarında *'tüccar'* anlamında kullanılmaktadır (THADS, 2009: 3548). Clauson, sözcüğün Soğdca aracılığıyla Sanskritçeden alıntı olabileceğini, XI. yüzyıla kadar bu anlamını koruduğunu daha sonra ise *'kasaba sakini'* ve daha özel olarak *'İranlı'* anlamına geldiğini belirtir. Ayrıca XIX. yüzyıla kadar Rus Türkistan'ında korunduğunu fakat artık eskidiğini belirtmektedir (Clauson, 1972: 846).

Kelimedeki anlam değişimine değinen Melek Özyetgin şu açıklamaları yapmaktadır:

"Maniheist Türk çevresi metinlerinde 'tüccar, satıcı' anlamlarında geçen Sanskrit kökenli sart (ED 846a) kelimesi dikkat çekmektedir. Clauson kelimenin, Türkler arasında ticaretin yaygınlaşmasında önemli rol oynayan Soğdlar aracılığıyla dilimize girdiğini söylemiştir. Yine Kâşgarlı Mahmud'un Divân'ında ve Kutadgu Bilig'de aynı anlamla geçen sart kelimesinin 'tüccar' anlamı 11. yüzyıl sonrasında gözükmemektedir. Kelime Orta Türk döneminde konargöçere karşılık 'şehir sakini' anlamına gelmiş, yine bir topluluğa, İranlılara işaret eden bir terim olarak kullanılmıştır. Sart kelimesi Türkçeden Moğolcaya da geçmiş ve özellikle 'İranlı tüccarlar' için kullanılan teknik terimlerden olmuştur." (Özyetgin, 2005: 170).

Sözcüğün tarihî dönemlerin tümünde *sart* biçiminde kullanıldığını görüyoruz. Anlam gelişimi ise şu şekildedir: Eski Uygur Türkçesinde '*kervan, tüccar*' (TT II 6, 16); Karahanlı Türkçesinde '*tacir, satıcı, tecimen*' (DLT I 66; KB 2745); Harezmi Türkçesinde '*Fars*' (KE 80v/15); Kıpçak Türkçesinde '*şehirli*' (KTS 228); Çağatay Türkçesinde '*Türkler ve Moğollara verilen ad*' (LÇT 178), '*şehirli acem*' (AL 1794), '*İranlı*' (Seng. 230v.26) anlamlarında kullanılmıştır. İlk dönemlerde '*tüccar*' anlamında kullanılan sözcük daha sonradan '*İranlı, şehirli*' gibi anlamlara gelerek anlam değişmesine uğramıştır.

2.6. Tokū

Clauson, sözcüğün *toḳō* şeklinde de okunabileceğini, *törö* sözcüğüyle bağlantılı olduğunu ve anlamının '*geleneksel merasim*' olduğunu belirtmiş, sadece Güneybatı Anadolu'da *toḳa* biçiminde yaşadığını söylemiştir (Clauson, 1972: 466). Standart Türkiye Türkçesindeki *toka* sözcüğüyle ilişkisi şüphelidir.

Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesinde *toḳu* biçiminde kaydedilen sözcük, Çağatay Türkçesinde genişlemeye uğrayarak *toḳa* biçimine girmiştir. Eski Uygur Türkçesinde '*töre, tören, merasim, adet, örf*' (TT VII 32, 231) anlamında kullanılan sözcük Karahanlı Türkçesinde '*adet, düzen, töre*' (KB 4026) anlamındadır. Çağatay Türkçesinde ise '*resmî kıyafet ve ekipman*' (Seng. 181r.23), '*eşya, esbab, halka, at kolanı, makara, bağlamak için güçlü bağ, bende, âşık ve ma'sûk*' (LÇT 123) anlamlarını alarak anlam değişmesine uğramıştır.

2.7. Yalk-

Clauson, sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir açıklama yapmazken anlamını '*iğrenmek*' olarak vermiştir (Clauson, 1972: 924). İbrahim Taş'a göre sözcüğün kökü **yal-* biçimindedir (Taş, 2009: 178). Anadolu ağızlarında *yalkı-* '*yaralanıp berelenmek*' (THADS 2009: 4147) anlamında bir sözcük vardır. Gülensoy'a göre Anadolu ağızlarındaki bu biçimin kökeni **yar-+ -kı-* biçimindedir (Gülensoy, 2007: 1046).

Sözcük Eski Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemlerinde *yalkı-*, Çağatay Türkçesinde ise *yalkı-* biçimindedir. Anlam bakımından ise bazı farklılıklar vardır. Eski Uygur Türkçesinde '*bir şeyin gerçekleşmesine engel olmak, engellemek*' (Suv. 235, 10) anlamında kullanılan sözcük, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemlerinde '*bıkmak usanmak*' (DLT III 435; KB 6628; TIEM 73 36v/9; KE 119v/8) anlamında kullanılmıştır. Çağatay döneminde ise '*acı çekmek, hasta olmak*' (Seng. 336r.3), '*dişi hayvanın kızması, gevşenmek*' (LÇT 298) anlamlarında kullanılarak anlam değişmesine uğramıştır.

2.8. Yaval-

Sözcüğe Standart Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları ve Çağdaş Türk lehçelerinde rastlanmamıştır. Clauson, sözcüğü *yava-*'ın edilgen biçimi olarak açıklamıştır. Anlamını ise '*evcilleşmek, sakinleşmek, dindirmek*' olarak vermiştir (Clauson, 1972: 877). Sözcüğün kökeni konusunda açıklama yapmayan Erdal, EDPT ve DLT'de biçimleri bulunduğunu MaitrGeng'de vahşi hayvanlar üzerindeki anlamına dikkat çekildiğini, diğer anlamlarının ise insanlar üzerinde olduğunu belirtir (Erdal, 1991: 814).

Sözcük tüm dönemlerde *yaval-* biçiminde kaydedilmiştir. Fakat anlam açısından bir değişikliğe uğradığını görmekteyiz. Eski Uygur Türkçesinde '*güçlenmek, kuvvetlenmek*' (TT VIII 103) anlamında olan sözcük, Karahanlı Türkçesinde '*yavaşlamak*' (DLT I 397), Çağatay Türkçesinde ise '*zayıflamak*' (Seng. 347v.7) anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle sözcükte anlam değişmesi olduğunu söyleyebiliriz.

2.9. Çarlā-

Çok yaygın bir sözcük olmamakla birlikte bazı dönemlerde '*ağlamak, bağırarak*' anlamlarında kullanılmıştır. Clauson'a sözcüğün kökünü *çar* biçiminde açıklar (Clauson, 1972: 429).

Sözcükle ilk defa Karahanlı Türkçesinde karşılaşırız. Bütün dönemlerde *çarla-* biçiminde kullanılarak herhangi bir ses olayına uğramamıştır. Anlam gelişiminin ise; Karahanlı Türkçesinde '*(çocuk) ağlamak; (fil) bağırarak*' (DLT III 295); Harezmi Türkçesinde '*bağırarak, çağırmak, seslenmek, cırlamak*' (KE 141v/5; MN 6/4); Çağatay Türkçesinde '*çağırmak*' (Seng. 205r.23) anlamlarında kullanılarak anlam gelişiminin olduğunu görmekteyiz. İlk ortaya çıktığı dönem olan Karahanlı Türkçesinde '*bağırarak*' anlamında kullanılan sözcüğün, Çağatay Türkçesinde '*çağırmak*' anlamını kazanarak anlam değişmesi yaşadığı söylenebilir.

2.10. Çıt

Standart Türkiye Türkçesinde ‘bağ, bahçe, bostan vb. yerlerin çevresinde çalı, kamış, ağaç dalı gibi şeylerden çekilen duvar türü, çeper, barı’ anlamında kullanılmaktadır (TS, 2011: 551). Çağdaş Türk Lehçelerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır: Trkm., Kırg. çet; Türkî, TatK. çit; TatK. çitän; YUyg. çitan; Öz. çetän; Bşk. sitän; TatK. çik; KKlp. şek; Nog. şet; Kzk. şıt (Gülensoy, 2007: 245). Hem tarihî lehçelerde hem de modern lehçelerde yaygın olarak kullanılan bir sözcüktür. Clauson, anlamının ‘çit’ olduğunu, ünlüsünün -i- ve -i- arasında değiştiğini söylemektedir (Clauson, 1972: 41).

İlk olarak Köktürkçede karşımıza çıkmaktadır. Köktürkçede *çıt*, Karahanlı Türkçesinde *çit*, Çağatay Türkçesinde ise *çet* şeklindedir. Anlam gelişimi şu şekildedir: Köktürkçede ‘çit, set’ (ŞU D 8-9); Karahanlı Türkçesinde ‘kamıştan veya dikenden yapılan duvar’ (DLT I 320); Çağatay Türkçesinde ‘kenar, sınır, yaka’ (Seng. 205r.3) anlamlarında kullanılmıştır. Köktürkçede ‘çit, set’ anlamında kullanılan sözcük, Çağatay Türkçesinde ‘kenar, sınır, yaka’ anlamında kullanılarak anlam değişikliğine uğramıştır.

2.11. İkinti

Standart Türkiye Türkçesinde ‘ikindi’ biçiminde ve ‘öğle ile akşam arasındaki zaman dilimi; ikindi ezanı; ikindi namazı’ anlamlarında kullanılmaktadır (TS 2011: 1166). Bazı lehçelerde varlığını sürdürmektedir: Az. ilkindi; Bşk., Tat., Trkm. ikindi Kzk. ekindi (KTLS, 1991: 376-377). Eski Türkçe döneminden beri karşımıza çıkan sözcük genelde ‘ikinci’ anlam alanında kullanılmıştır. Clauson, etimolojisini *ékki-nti* biçiminde yapar. Bu ekin -nç ekinin aslı olabileceğini belirtir. Ayrıca Köktürkçede -ti, Karahanlı Türkçesinde -di ile bittiğini ama Eski Uygur Türkçesinde imladaki belirsizlikten dolayı biçimin belirsiz olduğunu söyler (Clauson, 1972: 111). Gülensoy ise *iki[*eki]+nti* biçiminde yapmaktadır (Gülensoy, 2007: 428).

Köktürkçeden beri karşımıza çıkan sözcük fonetik bakımdan bazı belirsizliklere sahiptir. Bunların başında sözcüğün başındaki sesin *e* veya *i* yazılıp yazılmaması gerektiğidir. O yüzden birçok farklı yazım biçimi vardır. Sözcüğün tarihî dönemlerdeki anlam gelişimi şu şekildedir: Köktürkçede *ekinti/ikinti* ‘ikinci’ (KT D 33); Eski Uygur Türkçesinde ekinti ‘ikinci’ (Irk.B.67); Karahanlı Türkçesinde ekindi/ekindü ‘ikindi vakti’ (TİEM 73 448v/8), ‘öbürü, öteki’ (DLT III 75); Harezmi Türkçesinde ekindi/ekindü/ekindük ‘ikindi vakti’ (KE 127v/10; NF 40/8); Kıpçak Türkçesinde ekindü ‘ikindi namazı vakti, ikindi’ (KTS 71); Çağatay Türkçesinde ikindi/ikindü ‘ikindi, ikindi namazı vakti’ (LÇT 57; Seng.109v.11) anlamlarında kullanılmıştır. İlk ortaya çıktığı dönemde ‘ikinci’ anlamında kullanılan sözcük sonraki dönemlerde muhtemelen İslamiyet’in de etkisiyle ‘ikindi vakti, ikindi namazı’ anlamını kazanarak anlam değişikliğine uğramıştır.

2.12. Kişen

Standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan sözcüğün bazı lehçelerde varlığını sürdürdüğünü görüyoruz: Tar. kişän; TatK. kişän; Alt., Tel., Leb., YUyg. kişän; Sag., Koyb. kisän (Doerfer, III, 1699). Türkçenin oldukça eski dönemlerinden beri karşılaştığımız bir sözcüğüdür. Clauson, sözcüğün anlamını ‘atın topallaması, pranga, demir bacak’ olarak verir ve *kişē-* kökünden getirir (Clauson, 1972: 754). Erdal da Clauson’la benzer biçimde kökünü *kişe-* olarak verir (Erdal 1991: 305). Tekin **nj>ş* değişimi başlığı altında kelimenin gelişimini şu şekilde verir: **kinč>*kinš>kiš+ä->kišän>kišen* (Tekin, 2003: 126).

Kelimeyle ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde karşılaşıyoruz. Eski Uygur Türkçesinde ve sonraki dönemlerde herhangi bir ses değişikliğine uğramadan *kişen* biçiminde kullanılmıştır. Anlam gelişimi ise şu şekildedir: Eski Uygur Türkçesinde ‘uçkur’ (TT VII 46, 15) anlamında kullanılan sözcük; Karahanlı (DLT II 13; KB 701; TİEM 73 426v/8), Harezmi (KE 40r/21; HŞ 4469) ve Kıpçak Türkçesi (KTS 150) dönemlerinde ‘köstek’ anlamında kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise ‘zincir’ (LÇT 266; Seng. 315r.13) anlamındadır. Bu nedenle sözcükte anlam değişmesi yaşandığı görülmektedir.

2.13. Koşuğ

Standart Türkiye Türkçesinde ‘koşuk’ biçiminde ve ‘şiiir; koşma, türkü’ anlamlarında kullanılmaktadır (TS, 2011: 1488). Bazı lehçelerde de varlığını devam ettirmektedir: Kom., Tar. koşak; Öz. koşık; Oyr. kocoğ; Soy. kodyun; Yak. hosön (Gülensoy, 2007: 545). Türkçenin eski dönemlerinde beri kaydedilen bu sözcük ‘şiiir, şarkı’ anlamında kullanılmıştır. Clauson’a göre *koş-* kökünden gelir ve başka anlamlara

da sahiptir (Clauson, 1972: 671). Erdal da sözcüğü Clauson'a benzer şekilde '*birleştirmek*' anlamındaki *koş-* kökünden getirmiştir, ayrıca orijinal anlamının '*bağlayıcılık*' olduğunu söyler (Erdal, 1991: 194). Arat; "*nazım, manzume, manzum parça ve şiir mefhumunun ifadesi, daha çok koşuğ (<koş-u-ğ) tabirinin kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.*" diyerek, şiir için kullanılan en eski kelimelerden birinin *koşuğ* sözcüğü olduğunu söyler. Ayrıca bu tabirin Eski Uygur Türkçesinde de kullanıldığını belirtir (Arat, 1991: XI).

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde *koşuğ* biçiminde karşımıza çıkan bu sözcük, diğer dönemlerde *koşuk* biçiminde kullanılmıştır. İslamiyet'in kabulünden sonra yerini daha çok *şiir, manzûme* gibi sözcüklere bırakmıştır. Sözcüğün tarihî dönemlerdeki anlam gelişimi şu şekildedir: Eski Uygur Türkçesinde '*şiir, manzume*' (ETŞ 10-202); Karahanlı Türkçesinde '*şiir*' (DLT I 376); Çağatay Türkçesinde '*orguştek usülünde ırlanan türkü, bir tür beste*' (AL 2248; Seng. 288v.5) anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde '*şiir, manzume*' anlamında kullanılan sözcük Çağatay Türkçesinde '*beste*' anlamına gelerek anlam değişikliğine uğramıştır.

2.14. Ölü

Standart Türkiye Türkçesinde '*öldürücü hastalık salgını, kıran*' anlamında yaşamaktadır (TS, 2011: 1846). Eski Türkçeden beri kullanılan oldukça yaygın bir sözcüktür. Clauson, öl- kökünden {-üt} eki ile türediğini ve '*kâtil, öldüren*' anlamında olduğunu söyler. Ayrıca orta dönemde '*salgın, ani ölüm*' anlamında kullanılmaya başladığını belirtir. Lehçelerdeki durumu hakkında da bilgiler veren Clauson; Bütün modern lehçelerde varlığını sürdürdüğünü fakat genişletilmiş anlamlarıyla Kuzeydoğu Altayca ve Teleütçede yaşadığını belirtir (Clauson, 1972: 130). Erdal da sözcüğün kökünü öl-'ten getirir ve anlamını '*katliam*' olarak verir (Erdal, 1991: 310).

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde karşımıza çıkan sözcük *ölüt* şeklindedir. Harezmi Türkçesinden sonra ise ünlü genişlemesine uğrayarak *ölet* şekline geçmiştir. Sözcüğün tarihî dönemlerdeki anlam gelişimi şu şekildedir: Eski Uygur Türkçesinde '*katletme, öldürme*' (TT IV 8,68); Karahanlı Türkçesinde '*birbirini öldürme, öldürüşme*'; '*kuvvetten düşme*' (DLT I 52); Harezmi Türkçesinde '*cansız, camit nesne*' (İML 138); Kıpçak Türkçesinde '*insanların ölümü*' (KTS 210); Çağatay Türkçesinde '*öldürücü salgın hastalık, hayvan kırgını*' (Seng. 85v.20; LÇT 38) anlamlarında kullanılmıştır. Eski Uygur Türkçesinde '*katletme, öldürme*' anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Çağatay Türkçesinde ise '*öldürücü salgın hastalık, hayvan kırgını*' anlamında kullanılarak anlam değişmesi yaşamıştır.

2.15. Örl-

Anadolu ağızlarında '*yokuşu koşarak çıkmak*' anlamında yaşamaktadır (THADS, 2009: 3348). Bu sözcük '*yükselmek, yukarı doğru gitmek*' anlamında kullanılmıştır. Clauson, isim kökü olan *ö:r* sözcüğünden türediğini düşünmektedir (Clauson, 1972: 230). Tekin'e göre ise sözcüğün kökü *ö:r*-şeklindedir **ö:r->örle-* (Tekin, 1995: 145).

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde karşımıza çıkan sözcük *örle-* biçiminde kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde de aynı biçimi devam ettirdiğini gördüğümüz sözcük herhangi bir ses değişikliğine uğramamıştır. Anlam gelişimi şu şekildedir: Eski Uygur Türkçesinde '*hiddetlenmek, öfkelenmek, gürlmek*' (U III 23, 3), '*yükselmek, binmek*' (ETG 290); Karahanlı Türkçesinde '*yükselmek, belirmek, çıkmak*' (KB 3836); Harezmi Türkçesinde '*yükselmek, yukarı çıkmak belirmek*' (KE 132r/9; ME 10/3); Çağatay Türkçesinde '*yokuşlamak, yokuş yukarı çıkmak*' (AL 648) anlamlarında kullanılmıştır. Eski Uygur Türkçesinde '*yükselmek; hiddetlenmek*' gibi anlamlarda kullanılan sözcüğün Çağatay Türkçesinde '*yokuşlamak, yokuş yukarı çıkmak*' anlamında kullanıldığını görüyoruz. Bu nedenle sözcükte anlam değişmesi yaşandığı söylenebilir.

2.16. Ulus

Standart Türkiye Türkçesinde '*millet*' anlamında kullanılmaktadır (TS, 2011: 2415). Bazı lehçelerde varlığını sürdürmektedir: Alt., Tel., Tuv., Kırg. ulus; Yak. ulus; Kzk. ulus; Kırg. ulut; Kzk. ult (Gülensoy, 2007: 966).

Türkçenin eski dönemlerinden beri kullanılan sözcük '*ulus, millet*' anlam alanıyla kullanılmıştır. Clauson, sözcüğün anlam gelişimini açıklayan oldukça ayrıntılı bilgiler verir:

“İlginç bir tarihi vardır; *é:l* (1) sözcüğünün politik anlamının aksine, coğrafi olarak ülke anlamındadır fakat şehir isimleriyle ilgili olmaya başlamıştır ve XI. yüzyılda bazı lehçelerde ülke isminden ziyade şehir anlamındadır. O daha büyük politik birlikler için kullanılmıştı, Moğol imparatorluğu (bk. XIII aşağıda) ve bu imparatorluk Cengiz’in dört oğlu arasında dörde ayrıldığında bu dört kısmın her biri için kullanılmıştı. Moğollar toprakları bakımından düşünüldüğünde ‘halkların konfederasyonu (*é:l*)’ anlamına gelmektedir, halklar ‘kabilelere’(aymağ) ayrılmaya başlamıştır; kabileler ‘klanlara’ (boy) ve bunlar ‘ailelere’(uruğ) ayrılmıştır. Bütün bu kelimeler, belki üçüncüsü dışında, Türkçeydi ve ikinci, dördüncü ve beşinci Türkçenin tarihinde devamlılığa sahiptir fakat ilki, Moğolca biçimiyle ve anlamıyla ulus (uluş değil) Türkçeye giriş yaptığında tamamen orijinal anlamını kaybetmiştir. Uluş yalnızca Kuzeybatı Karaimcenin Luck lehçesinde yaşıyor gibi görünüyor R I 1697; diğer bütün lehçe gruplarında (Eski Kuzeymerkez hariç) ulus ‘millet, halk, topluluk’ vb.” (Clauson, 1972: 152).

Bahaeddin Ögel de kelimenin bazı tarihî anlamlarından yola çıkarak ayrıntılı açıklamalar yapmıştır:

“‘Uluş’ sözü, Karahanlı ve Uygur Türk kültür çevresinde, bu sorunun cevabını az veya çok veriyordu. Hayvancı Çiğil Türklerine göre uluş sözü, köy (kariyye) demektir. Azıcık Taciklere yakın olan Argulara göre ise uluş ‘belde ve şehir’ manasında kullanılıyordu (MK I, 60). Bundan dolayı da Balasagun şehrine, Kuz-uluş adı da veriliyordu. Bu, Kuz-ordu’nun bir karşılığı olmalıydı. Ancak içinde, ‘belde manası da vardı. İbn Mühenna da bu sözü, vilayet olarak yorumlamaktadır. Ona göre il ise, nahiyeye demektir (s.179). Çiğil Türkleri buna köy dediklerine göre, diğer Türklerce de bu, köy olmalıydı. Eski Uygur Yazılarında, ‘balıktın balıkka (şehirden şehire) uluştın uluşa, ilden ile’ dendiğine göre bu her üçünün de ayrı manaları olmalıydı: (Uig., II, 78, 37). Eski Türk yazıtlarında, (uluş-balık, uluş-kend, il-uluş) gibi, daha çok örnekler görüyoruz.” (Ögel, 1984: 92-93).

Abdülkadir İnan da hem fonetik hem de semantik açıdan değerlendirme yapmıştır:

“Moğol istilası devrinden sonra yayılan ve kavim, halk anlamını bildiren ‘ulus’ terimi birçok kimselerin sandıkları gibi Moğolca bir terim-kelime değildir. Eski Türkçede şehir ve karye anlamına gelen ULUŞ terimi Moğol istilasından sonra ş/s değişimiyle ULUS şeklinde yayılmıştır ve halk, kavim, millet (Moğol ulusu, Türk ulusu), devlet (Çağatay ulusu, Coci ulusu) anlamlarını ifade etmiştir.” (İnan, 1956: 180).

İlk olarak Köktürkçe döneminde karşımıza çıkan sözcük *uluş* biçimindedir. Harezmi Türkçesine kadar bu şekilde devam eden sözcük sonradan *ulus* şeklinde kullanılmıştır. Sözcüğün tarihî dönemlerdeki anlam gelişimi şu şekildedir: Köktürkçe (KT K 12), Eski Uygur (TT IV 10, 19; Suv. 27 10-14), Karahanlı (DLT I 62; KB 1043) ve Harezmi Türkçesi (İML 179; HŞ 3988) dönemlerinde ‘kent, memleket, ülke’ anlamında kullanılan sözcük Kıpçak (KTS 293) ve Çağatay Türkçesi (Seng. 86r. 26; AL 770) dönemlerinde ‘ulus, halk, millet’ anlamına gelerek anlam değişmesine uğradığı görülmektedir.

2.17. Yek

Günümüzde birkaç lehçe dışında çok kullanılan bir sözcük değildir. Genellikle ‘şeytan’ anlamında kullanılmaktadır. Clauson, sözcüğe ‘şeytan’ anlamını verdikten sonra Prakritçe (Sanskritçenin bir biçimi) alıntı olduğu konusundaki teorilerden bahseder. Ayrıca Gabain’in *yé-* kökünden {-k} eki ile türetilmiş bir isim olabileceği görüşünü de dile getirir (Clauson, 1972: 910).

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde karşılaştığımız sözcük genellikle *yek* biçiminde kullanılarak herhangi bir ses değişikliğine uğramamıştır. Sadece Çağatay Türkçesinde *yig* biçimiyle kaydedilmiştir. Sözcüğün anlam gelişimi ise şu şekildedir: Eski Uygur Türkçesinde ‘şeytan’ (PP 17, 7; TT III 10, 91), ‘peri’ (PP 56, 5); Karahanlı Türkçesinde ‘şeytan’ (DLT III 160; KB 3523); Harezmi Türkçesinde ‘şeytan’ (ME 173/3); Kıpçak Türkçesinde ‘şeytan, iblis’; ‘kötülük’ (KTS 317); Çağatay Türkçesinde ‘kötülük’ (Seng. 334v. 23; LÇT 313) anlamlarında kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinden önceki dönemlerde sözcüğün ağırlıklı olarak ‘şeytan’ anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Çağatay Türkçesinde kötülük anlamında kullanıldığı görülmüştür. Bu bilgilerden hareketle sözcükte anlam değişmesi olduğu tespit edilmiştir.

3. SONUÇ

Zaman ve coğrafya değıştikçe bütün dillerde değışim kaçınılmazdır. Türkçe de zaman ve coğrafya değışiminden dolayı değışimler yaşamıştır. Her ne kadar Köktürkçede yaşayan birçok sözcük günümüzde aynı anlamı devam ettirse de tarihî süreçte bazı anlam değışimleri olmuştur. Çağatay Türkçesi hem şekil hem de anlam bakımından Eski Türkçeden büyük kopmalar yaşamamıştır. Fakat metinler ve sözlüklerden takip edebildiğimiz kadarıyla kelimelere yeni anlamlar eklenmiş veya kelimelerin anlamlarında değışimler yaşanmıştır.

4. KISALTMALAR

AL	Abuşka Lügati
BK	Bilge Kagan Yazıtı
CS	Čagaische Sprachstudien
DLT	Dīvānū Lūgātī't-Türk
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish
ETG	Eski Türkçenin Grameri
ETŞ	Eski Türk Şiiri
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
HKT	Harezm Türkçesi Satır-Arası Kuran Tercümesi
HŞ	Hüsrev ü Şîrîn
Ir.k.B.	İrk Bitig
İML	İbnü Mühenna Lügati
KB	Kutadgu Bilig
KE	Kısāsü'l-Enbiyā
KT	Kül Tigin Yazıtı
KTLS	Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
KTS	Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
LÇT.	Lugat-ı Çağatay ve Türkî-yi Osmanî
Man.	Manichaica
ME	Mukaddimetü'l-Edeb
MN	Mecālisü'n-Nefāyis
NF	Nehcül'l-Ferādīs
P.P.	Paul Pelliot
Seng.	Sanglax
Suv.	Suvarnaprabhāsa
ŞU	Şine-Usu Yazıtı
THADS	Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü
TİEM	Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Kuran Tercümesi)
TT	Türkische Turfan-Texte
TS	Türkçe Sözlük
U	Uıgurica
YUTS	Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü
ZT	Zebân-ı Türkî (Kelür-nâme)

KAYNAKLAR

- AKSAN, Doğan (2009). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayın Evi.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (2006). *Kutadgu Bilig Metin-Çeviri-Dizin (Birleştirilmiş Basım)*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- ATA, Aysu (1997). *Kısāsü'l-Enbiyā II (Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- (1998). *Nehcū'l-Ferādīs III (Dizin-Sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.

- ATALAY, Besim (1939-1943). *Dıvānū Lüğāti't-Türk Tercümesi I, II, III, IV(Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- AYAZLI, Özlem (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- AYDIN, Erhan (2012). *Orhun Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Köli Çor)* Konya: Kömen Yayınları.
- BANG W., A.von Gabain (1928). *Ein Uigurisches Fragment über den Manichaischen Windgott*. Berlin: Ungarische Jachbücher, VIII.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford. ——— (1960). *Sanglax A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammed Mahdi Xan*. London: Merrs Luzac and Company Ltd.
- DOERFER, Gerhard (1963). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen Band II*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH. ——— (1967). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen Band III*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- ECKMANN, Janos (2004). *Nehcül'l-Ferâdis, Metin-Tıpkıbasım. (Yay. Haz. Semih TEZCAN-Hamza ZÜLFİKAR)*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERASLAN, Kemal (2001). *Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin), II (Çeviri ve Notlar)*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation-A Functional Approach to the Lexicon Vol I-II*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- GABAİN, A.von (1931). *Uigurica IV, ABAW*. ——— (2003). *Eski Türkçenin Grameri (Çev. Mehmet AKALIN)*. Ankara: TDK Yayınları.
- GUİRAUD, Pierre (1999). *Anlambilim (Le Sémantique)*. (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Kökenli Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü 2 Cilt*. Ankara: TDK Yayınları.
- GÜNAY, Doğan (2004). *Dil ve İletişim*. İstanbul: Multilingual.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1956). "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine". *TDAY Belleten*. ——— (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TDK Yayınları.
- KAÇALİN, Mustafa S. (2011). *Niyâzî, Nevâyi'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar, El- Lüğâtü'n-Nevâiyye ve'l-istişhādâtü'l-Cağātâ'iyye*. Ankara: TDK Yayınları.
- KARA, Funda (2011). *Muhammed Ya 'küb-ı Çingî Zebân-ı Türkî (Kélür-nâme) İnceleme-Metin-Dizin*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- KARAAĞAÇ, Günay (2013). *Anlam Bilimi ve İletişim*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- KÖK, Abdullah (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-arası Kuran Tercümesi (TIEM 73, 1v/235v/2)* Ankara: Ankara Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- ÖGEL, Bahaeddin (1984). *Türk Kültür Tarihine Giriş 7 (Türklerde Ordu, Ordugâh ve Otağ-Devlet, Ordu ve Aile Disiplininin Temelleri-Hunlardan Osmanlılara)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZÖNDER, F.S.Barutçu (1996). *Ali Şîr Nevâyî, Muhâkemetü'l-Lügateyn*. Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZYETGİN, A. Melek (2005). *Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- RADLOFF, Wilhelm, S.E. Malov (1913). *Suvarnaprabhâsa, Sutra Zolotogo Bleska, I-II=Altun Yaruk*. Sankpetersburg: Bibliotheca Buddhica, XVII.
- SAĞOL, Gülden (1993). *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kuran Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhârî (1298). *Luğat-ı Çağatay ve Türkî-yi Osmanî*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- TAŞ, İbrahim (2009). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: TDK Yayınları.
- TAYMAS, Abdullah Battal (1934). *İbnü Mühenna Lügati*, İstanbul: MEB Yayınları.
- TEKİN, Talat (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- TEKİN, Talat (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınevi.
- _____ (2003). *Makaleler I-Altayistik (Haz. Emine YILMAZ-Nurettin DEMİR)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- _____ (2004). *İrk Bitig-Eski Uygurca Fal Kitabı*. Ankara: Öncü Kitap.
- _____ (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK. (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt)*. Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, Recep, VURAL, Hanifi, KARAATLI, Recep (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Turkische Turfan-Texte (1929-1959). ABAW, Berlin I. 1929; II. 1929; III. 1930; IV. 1930; V. 1931(W. Bang- A. von Gabain neşri); VI. 1934 (W. Bang- G. Rachmatı A. von Gabain neşri); VII. 1936(G. Rachmatı-W. Eberhard); VIII. 1954; IX. 1958; X. 1959 (A. von Gabain).
- ÜÇÖK, Necip (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Multilingual.
- ÜNLÜ, Suat (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-arası Kuran Tercümesi (TIEM 73, 235v/3 450r/7)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.
- VAMBERY, Hermann (1867). *Çağatısche Sprachstudien*, Leipzig.
- VARDAR, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- YÜCE, Nuri (1988). *Mukaddimetü'l-Edeb, Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks*. Ankara: TDK Yayınları.